

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ У ВИКОНАВСЬКІЙ САМОПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті знайшли висвітлення питання музично-виконавської діяльності майбутніх учителів музики через призму основних законів та функцій теорії самоорганізації. Автором окреслено проблему музичного виконавства як мистецької сфери, що має свої закономірності, принципи естетичного узагальнення, специфічні методи естетичного мислення й виражальні засоби художньої діяльності. Схарактеризовано процес самопідготовки студентів з виконавських дисциплін як такий, в якому заплановані завдання виконуються під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Автором доведено, що музично-виконавська самоорганізація виступає результатом педагогічного впливу та самостійної роботи студента. Вона забезпечує йому здатність свідомо-вольового керівництва власними навчальними діями на основі систематичності та впорядкованості.

Ключові слова: фахова підготовка майбутніх учителів музики, музичне виконавство, самостійна робота, синергетика, відкрита освітня система.

Подальша розбудова національної освіти у відповідності до європейських демократичних стандартів вимагає переосмислення усталених шляхів функціонування змістових та процесуальних сторін навчально-виховного процесу в закладах вищої музично-педагогічної освіти, ретельного добору адекватних сучасним реаліям технологій теоретичної і практичної сфер музичного навчання. Ключовими тенденціями розвитку сучасних наукових досліджень організації освітнього процесу є синергетичне світосприйняття, прагнення привнести його положення в управлінську діяльність, коли ВНЗ та школа, особистість студента або учня, викладача або учителя розглядаються як складноорганізовані системи, яким не можна насильницьким шляхом нав'язувати напрями розвитку. У цьому разі освіті відводиться роль фактора, що активізує, спрямовує, забезпечує саморух, самозмінення, саморозвиток, самоуправління, самоорганізацію цих систем (А. Свтодюк, І. Зязюн, В. Кушнір, В. Лутай, А. Семенова).

У той же час, підготовка майбутніх педагогів-музикантів передбачає проведення активної навчальної роботи з володіння уміннями музично-виконавської діяльності. Увага науковців у сфері мистецької освіти зосереджується на досягненні дієвого взаємозв'язку між вихованням художнього мислення та формуванням практичних навичок студентів, раціональною організацією їх виконавського апарату та розвитком потреб самовираження в активній творчій діяльності (Л. Гусейнова, М. Давидов, Г. Коган, М. Крицький, Ю. Цагареллі, Я. Мільштейн).

Тому **метою статті** є висвітлення теоретичних та функціональних аспектів самоорганізації як загальнонаукової інноваційної основи удосконалення самостійної музично-виконавської підготовки студентів.

Музичне виконавство – це мистецька сфера, що має свої закономірності, принципи естетичного узагальнення, специфічні методи естетичного мислення й виражальні засоби художньої діяльності. Особливості музичного виконавства криються не тільки в сприйнятті та духовному розумінні твору, але й передачі його естетичного змісту слухачам через живе звучання. Таким чином, музично-виконавський процес включає два компоненти – осягнення художньої сутності твору та безпосереднє відтворення авторського задуму.

Самопідготовка студентів з виконавських дисциплін є невід'ємною складовою фахової підготовки майбутніх учителів музики, в процесі якої заплановані завдання виконуються під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Такий вид діяльності є основним засобом засвоєння навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових аудиторних занять.

Необхідно констатувати, що для виконання складних і комплексних завдань музично-виконавської діяльності майбутніх учителів музично-виконавська самопідготовка є конче необхідним елементом їх навчальних дій. Вона включає вправління з постановки голосу, основного та додаткового інструменту, хорового диригування, хорового та оркестрового класів. Такий вид навчання ми розуміємо як педагогічно скеровану пізнавальну діяльність студентів, що органічно поєднана з аудиторними заняттями та має за мету самостійне оволодіння фаховими предметами.

Застосування досягнень синергетичної парадигми у фаховій підготовці майбутніх педагогів-музикантів дає змогу прослідкувати всезагальність синергетичних законів, яким підкоряються художні процеси, що здатні до самоорганізації. Саме це спонукає нас використовувати синергетичне моделювання для аналізу розвитку та трансформації системи виконавської самопідготовки студентів.

Новий і найбільш адекватний синергетичний підхід до розуміння діючих у природі закономірностей пов'язаний з працями школи І. Пригожина та багатьох його наступників Дж. Ніколіса, І. Стенгерс, Г. Хакена та ін. Останніми роками концепція синергізму у навчанні і вихованні набуває бурхливого розвитку. Ідеї синергетики знаходять широке застосування при вивченні освітніх процесів з позицій теорії самоорганізації. Окремі педагогічні аспекти цієї теорії знайшли відображення в працях В. Аршинова, В. Буданова, В. Виненка, А. Євтодюк, Л. Зоріної, С. Клепка, В. Кушніра, С. Князевої, В. Маткіна, А. Назаретяна, Л. Новикової, С. Пугачової, В. Редюхіна, М. Таланчука.

Незважаючи на досить широке використання синергетики в усіх сферах науки, це поняття ще не набуло однозначного тлумачення з огляду на його міждисциплінарний характер. Сьогодні синергетична теорія застосовується у декількох аспектах: світоглядному – як форма діалогу людини з природою та людини з людиною; методологічному – як концепт, що дозволяє пояснити і обґрунтувати процеси розвитку складних систем, що саморозвиваються; суто науковому – як окрема галузь знань, теорія самоорганізації складних систем.

Досліджуючи проблему взаємозв'язку принципів синергетики й освіти, зазначимо, що освіта – ключовий канал соціокультурної динаміки, стійкого розвитку, на ефективність якого сьогодні покладають основні надії у подоланні глибокої кризи стійкості, поглибленої нестійкістю економічного, соціокультурного, екологічного векторів. З огляду на вищезазначене система освіти з позицій синергетичного підходу розглядається як наділена специфічними функціями, впорядкована, структурна самоорганізована цілісність педагогічних явищ та процесів, об'єднаних спільними мотивами та метою, що спрямована на навчання, виховання і творчий розвиток людей. З цих позицій освіта представляє собою сукупність суб'єктів, між якими встановлено структуровані різноманітні взаємини – цільові, змістові, процесуальні, організаційно-управлінські. Освітній простір – це цілісна відкрита система, в якій відбуваються освітні процеси, що на ґрунті синергетики самоорганізуються та еволюціонують.

Самоосвіта – соціальний механізм самоорганізації людини як фахівця, засіб сприяння адаптації до нестійкості, самореалізації на перспективу у двох протилежних сферах – універсалізації та спеціалізації. Тому самоорганізація в площині педагогіки розуміється як процес або сукупність процесів, що відбуваються в системі, сприяють підтримці її оптимального функціонування, процесам самокристалізації, самовідновлення і самозміни [3, с. 290].

Так, А. Євтодюк вважає, що синергетичний підхід до вивчення освітніх систем дає змогу подолати односторонність їх аналізу і планування, відтак, підвищити результативність нововведень і реформ. Науковець вказує, що необхідно відповідально відноситися до освітнього простору країни, здійснюючи коректне моделювання ненасильницької трансформації освітніх систем. Освітні системи, реагуючи на зміни в навколишньому середовищі та адаптуючись до них, мають свою логіку і темпоритм руху, тому взаємодія внутрішніх та зовнішніх факторів і є ключем до напрямів, темпів і характеру змін у сфері освіти [1].

Отже, освітні системи та системи підготовки фахівців необхідно трансформувати згідно пропорційного, збалансованого, рівноправного співіснування усіх її складових за принципом взаємодоповнюваності задля соціокультурної системної підтримки індивідуальних обдарувань та творчих задатків тих, хто навчається. Як стверджує А. Євтодюк, при трансформації моделювання освітніх систем необхідно акцентувати увагу на: а) синергетичному узгодженні самоорганізації (самоуправління) та управління (соціальної організації) б) доцільності застосування засад гештальт освіти; в) необхідності підготовки педагогів-фасилітаторів для різних ланок освітнього процесу.

Керуючись засадами синергетики, науковці стверджують, що становлення сучасних національних освітніх систем відбувається в умовах подолання суперечностей між старими й новими методами здійснення освітнього процесу, між традиційними, усталеними та інноваційними тенденціями в освіті (В. Буданов, Н. Булгакова, В. Вандишев, А. Євтодюк, В. Кушнір, В. Лутай, В. Редюхін, В. Цикін, С. Шевельов).

Вважається, що синергетичний підхід в педагогіці на перехідному етапі її розвитку (початок ХХІ століття) забезпечує можливість ліквідувати протистояння технічної, природничо-наукової та гуманітарної парадигм освіти для здійснення фундаменталізації усього процесу у ВШ. В основі цих перетворень лежить теорія еволюціонуючих систем (евосу). Тому педагогічна синергетика представляє собою частково-науковий рівень теорії самоорганізації, пов'язаної з колективними взаємодіями, відкритими системами при переході від нестійкого у стійкий стан. Це галузь педагогічного знання, що керується такими принципами як нелінійність, нестійкість, незамкнутість, динамічна ієрархічність, фрактальність.

Педагогічна синергетика – система педагогічних поглядів, орієнтованих на синергетичну парадигму пізнання світу та оптимізацію освітніх систем за допомогою теоретичних та практичних ресурсів синергетики. Вона дозволяє у новому ракурсі розглянути протиріччя й зміст сучасної глобальної кризи через закон техно-гуманітарного балансу, в основі якого лежить невідповідність напрацьованих людством в процесі соціокультурного розвитку ціннісно-нормативних регуляторів сучасному технологічному потенціалу.

І. Зязюн, аналізуючи потенціал синергетичного підходу, вважає, що через синергетику можна досягти більш глибокого розуміння найрізноманітніших явищ природи і світу людини... Синергетика – це устремління людини в глибини матеріального і духовного світу, шлях до пізнання глибинних пластів всесвіту" [3, с. 451].

Науковець пише: "Вражаючи несподіваними ідеями, і уявленнями, синергетика відображує світ в іншому, невідомому нам ракурсі, вона вимушує нас бачити його по-іншому. У цьому, очевидно, секрет привабливості її ідей" [3, с. 445]. Вчений робить слушне застереження: "Педагогічна громадськість... вочевидь не повинна вливатися в гущину наукових і філософських дискусій щодо теорії і практики самоорганізації у практичних досліджень математичних моделей реальних систем... Їм залишається очікувати реальних результатів, які б можна було продуктивно використовувати" [3, с. 449]. І. Зязюн впевнений: "Синергетична проблема веде за собою новий діалог людини з природою, людини з іншими людьми, розвиваючи людські схильності до компромісів, толерантності, відповідальності перед майбутнім" [3, с. 451].

У використанні синергетики в освіті І. Зязюн виокремлює три важливі складові: дидактичні аспекти адаптації ідей синергетики у зміст освіти; використання їх у моделюванні і прогнозуванні розвитку освітньо-виховних систем; використання в управлінні навчально-виховним процесом. Вчений вказує, що синергетика з її транс-дисциплінарною науковою теорією, розкриваючи системність і динаміку оточуючого світу до бачення його універсального єднання, може стати концептуальною основою інтеграції різних предметних наукових знань. Її основні поняття – система, процес, імовірність, флуктуація, інформація, зворотний зв'язок, кооперативна взаємодія, точка біфуркації, самоорганізація – є інваріантами інтеграції наукового знання у змісті освіти.

У той же час, самоорганізація як синергетичний феномен зумовлюється об'єктивними передумовами саморуху системи навчання і виховання, що свідчить про її внутрішню активність, здатність до творення структурних компонентів та їх ускладнення.

В свою чергу, фахову підготовку у контексті синергетичного підходу розуміють як процес послідовної зміни відносин студента і викладача з освітнім середовищем, своєрідний шлях суб'єктів в освітньому просторі, який можна назвати індивідуальним освітнім маршрутом, який визначає рух до мети. Результатом же реалізації індивідуального освітнього маршруту є осмислення студентом своєї професійної позиції і вибудовування власного маршруту фахового розвитку, набуття досвіду подолання психологічних бар'єрів [4]. Діяльність за законами педагогічної синергетики сприяє посиленню внутрішньої цілісності і узгодженості будь-якої освітньої системи, адже ця теорія виходить з аналізу не вузької наявної ситуації, а з розуміння цілей розвитку освітнього процесу.

Вважаємо, що найважливішим досягненням нового синергетичного мислення у XXI столітті є усвідомлення того, що ситуації різноспрямованих навчально-педагогічних завдань у фаховій підготовці педагогів-музикантів потребують компромісу, як цілком закономірного засобу прийняття рішень. Таким чином, різноманітні завдання самостійної роботи музично-теоретичного та виконавського (вокальної, інструментального, хорового) блоків самопідготовки шляхом консенсусу та інтеграції повинні бути гармонізовані у просторі і часі. До того ж, прийняття педагогічних рішень в умовах ускладнення соціальної практики і підвищення валеологічної небезпеки у разі помилки передбачає комбінований стандарт оцінки дій. Смісл такого варіанту у погодженні позицій, коли досягається збалансований вихід з проблемної ситуації, знаходиться компромісне рішення.

Компромісному пошукові, що ґрунтується на принципі консенсусу в нових інтелектуальних стратегіях XXI століття, співзвучні завдання, поставлені науковою теорією рішень, коли ніхто не виграє, проте досягається користь для всіх (І. Ансофф, Д. Дерлоу, А. Борисов, О. Крумберг, В. Ситник, А. Слепцов та ін.) [5]. Насамперед, це проблема групового вибору, прикладом якої може слугувати інтерактивна технологія навчання. Її фундаментальним завданням є колегіальне прийняття рішень і за умови цінності колективної думки, і за важливості врахування креативної індивідуальної думки

У фаховій підготовці майбутніх учителів музики музичне виконавство має провідне значення, визначаючи специфіку навчання і навально-професійної діяльності, зразком якої є педагогічна практика. Тому важливо зрозуміти особливості протікання процесів, пов'язаних із музично-виконавської діяльністю у контексті синергетичних законів.

З огляду на вищезазначене музично-виконавська самоорганізація виступає як результат педагогічного впливу та самостійної роботи студента/учня, що забезпечує йому здатність свідомо-вольового керівництва власними навчальними діями на основі систематичності та впорядкованості.

У цих позицій музично-виконавська самоорганізація розглядається нами як цілеспрямована діяльність особистості, орієнтована на оволодіння уміннями, необхідними для самостійного оволодіння художнім образом музичного твору та його виконавського утілення. Це явище також виявляється у здатності до творчого самовизначення і виконавського саморозвитку студентів та учнів.

До вмінь музично-виконавської самоорганізації ми відносимо: уміння самоконтролю, самоаналізу, самооцінки результатів музично-виконавських дій; вміння управляти емоційно-вольовою сферою (вольові зусилля, ініціативність); уміння саморегуляції психічного стану та концентрації уваги в процесі виконання музичного твору.

Регуляція процесу самоорганізації визначається самоконтролем і самокорекцією емоційного й логічного оцінювання проміжних і кінцевих результатів музичної діяльності, а також спрямованістю виконавця на уявне створення інтерпретаційної моделі музичного твору та її реалізацію [6].

Формування вмінь музично-виконавської самоорганізації студентів/учнів зорієнтоване на втілення домінуючих у сучасній педагогіці концептуальних положень про цілісність та системність педагогічного

процесу, посилення взаємозв'язку його змісту та функцій (освітньої, виховної та розвивальної); а також забезпечення активно-творчої діяльності учнів як суб'єктів навчання, стимулювання потреби у самовираженні та самовдосконаленні.

Отже, планомірне й систематичне навчання студентів основам самоорганізації сприятиме підвищенню успішності, дисциплінованості, самостійності виконавської самопідготовки; ефективному самопізнанню та самовизначенню, а також формуванню високого почуття відповідальності за результати власних навчально-виконавських дій.

Використані джерела

1. Євтюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: автореф. дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2002. 20 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси, 2008. 608 с.
3. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир, 2011. 389 с.
4. Семенова А.В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: Монографія. Одеса, 2009. 504 с.
5. Слещов А.І., Зоденкамп М.А. Прийняття рішень в складних системах. Київ, 2007. 182 с.
6. Цагарелли Ю.А. Психология музыкально-исполнительской деятельности : автореф. дис. ...доктора психол. наук. Казань, 1989. 26 с.

Zhu Peng

CONCEPT OF PEDAGOGICAL SELF-ORGANIZATION IN EXECUTIVE SELF-PREPARATION FUTURE MUSIC TEACHERS

The article deals with the issues of musical performance of future music teachers based on the laws and functions of the theory of self-organization.

The author develops the problem of musical performance as an artistic sphere. It has its own laws, principles of aesthetic generalization, specific methods of aesthetic thinking and means of artistic activity. Self-training of students in executive disciplines is an integral process. In it tasks are performed under the guidance of the teacher, but without his participation.

The musical-performing self-organization acts as a means of independent work of the student, It provides the ability of consciously-volitional leadership with its own educational actions on the basis of systematic and orderly actions.

The peculiarities of musical performance are revealed through the spiritual understanding of the work, through aesthetic content and living sound. The musical-performing process includes two components – the comprehension of the artistic nature of the work and the implementation of the author's plan.

The ideas of synergetics are widely used in the study of educational processes. Educational space is a holistic open system. In it there are educational processes, they are self-organizing and evolving on the basis of synergetics. We understand self-training as a pedagogically directed cognitive activity of students. It is organically combined with classroom classes. Its purpose is independent mastering of professional subjects.

Education is a key channel for cultural development. Its effectiveness is geared towards overcoming the deep economic, environmental and social crisis. The education system as a synergistic phenomenon has specific functions. They are united by common motives and purpose. The goal is aimed at the education, upbringing and creative development of people.

The training of specialists needs to be transformed according to proportional, balanced, equal existence on the principle of complementarity for socio-cultural system support of individual talents and creative enthusiasm of students.

Self-training of students in performing disciplines is an integral part of the professional training future music teachers. In this process, the planned tasks are performed under the guidance of a teacher. This kind of activity is the main means of learning the material in its free time.

Key words: professional training of future music teachers, musical performance, independent work, synergetics, open educational system.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.